TENTOONSTELLING JAPAN

Deze tentoonstelling is alweer de zesde in het kader van de samenwerking tussen het Groninger Museum, het Rijksmuseum Amsterdam, Gemeentemuseum Den Haag en Keramiekmuseum Princessehof. Deze keer was Groningen aan de beurt om een hoogtepunt uit haar collectie te tonen, aangevuld met stukken uit de drie andere musea. Voor het eerst is gekozen voor een niet-Chinees onderwerp. De aanleiding hiertoe is de omvangrijke en interessante verzameling Japans porselein die Prof.dr. Christiaan Jörg in 2003 voor een groot deel publiceerde in de overzichtscatalogus *Fine & Curious: Japanese Export Porcelain in Dutch Collections*.

Weliswaar veel later dan China, kent ook Japan een traditie in het vervaardigen van porselein. Deze begint rond 1600, gestimuleerd door de komst van de Verenigde Oost-Indische Compagnie die zich op het kunstmatig aangelegde eiland Deshima voor de kust van Nagasaki vestigt.

China werd in die tijd geteisterd door burgeroorlogen waardoor de porseleinovens in Jingdezhen grotendeels verwoest waren. Om toch aan de grote vraag naar porselein te kunnen voldoen, zocht de VOC een gebied waar men in staat zou zijn de kwaliteit van Chinees porselein te evenaren. Het oog viel op Japan, niet alleen vanwege de strategische ligging en de aanwezige, vaardige keramisten en porseleinschilders, maar ook het feit dat men over de belangrijke grondstoffen beschikte om porselein te kunnen maken.

De productie voor de Japanse, binnenlandse markt liep parallel aan die voor de export naar het Westen en andere Aziatische landen. Vormen en versieringen werden aangepast aan de vraag en smaak van de diverse afzetmarkten. Zo bleef het onderglazuur blauw door de exotische uitstraling nagenoeg grenzeloos populair bij de Europeanen. Hier kwam later het bontgekleurde Imari bij, dat naadloos paste bij de barokke Europese interieurs. In die periode raakte ook in Europa het drinken van koffie en thee in zwang, er kwam vraag naar kopjes en schotels, hetgeen weer resulteerde in een explosieve toename van de Japanse porseleinproductie. Naast deze grote groep voorwerpen die speciaal voor de Westerse markt werd gemaakt, zijn er ook talloze stukken in de tentoonstelling te bewonderen die bestemd waren voor de Japanse en inter-Aziatische handel.

De collectie Japanse keramiek van het Rijksmuseum is in Groningen goed vertegenwoordigd en behoort tot een van de grootste in Nederland. De verzameling is veelzijdig en bevat voorwerpen die de moeite waard zijn om eens nader te bespreken. Om te beginnen bezit het Rijksmuseum het grootste *Kakiemon* voorwerp in Nederlandse collecties. De naam *Kakiemon* is afkomstig van een pottenbakkersfamilie uit Arita die dit type keramiek vanaf ongeveer 1660 produceerde. *Kakiemon* ontwikkelde verfijnde en elegante

Afbeelding 2
 Schotel, Imari-porselein,
 d. 47 cm., Japan, ca.
 1700, Rijksmuseum
 Amsterdam, AK-RBK-
 14799

decoraties in asymmetrische composities die ze aanbrachten op hoogwaardig porselein. Tussen 1670 en 1710 beleefde deze groep zijn hoogtepunt. De meest gebruikte kleuren zijn vermiljoenrood, bovenglazuur blauw, turkoois en geel. De versieringen variëren van tuinen met rotsen, een bloeiende boom, vogels en bloeiende planten tot *shishi* (boeddhistische leeuw), kraanvogels, fenixen, figuren en tijgers. Deze grote pot met deksel heeft waarschijnlijk deel uitgemaakt van een vijfdelig haardstel. De decoratie is in chinoiseriestijl aangebracht. Het lijkt erop dat de Japanse porseleinschilder zich heeft laten beïnvloeden door het toen bekende 'Lange Lijzen' decor dat op Chinees porselein uit de Kangxi periode (1662-1722) voorkwam (afb. 1).

Een ander representatief voorbeeld is de grote Imari schotel waarop een geisha staat afgebeeld die vergezeld wordt door haar bediende (afb. 2). Imari is ontwikkeld tussen 1670 en 1690. De naam is afkomstig van de havenplaats

Afbeelding 3
Schotel, porselein in
onderglazuur blauw,
d. 54 cm., Japan,
ca. 1700, Prinsessehof
Leeuwarden,
GMP-1971-8

Afbeelding 4 (rechts)
Rijksmuseum Amster-
dam, AK-RBK 1972-232
pag. 231

Imari. Hiervandaan werd het porselein verscheept naar andere Japanse havens voor verkoop aan de binnenlandse markt. Vanuit Nagasaki werd het naar het westen vervoerd. Deze groep wordt gekenmerkt door ingewikkelde en overdadige decoraties in onderglazuur blauw, ijzerrood en goud, soms aangevuld met bovenglazuur groen en soms roze. Versieringen bestaan uit tuinaferelen, bloeiende planten en bomen, landschappen met pagodes en vissers, vogels en andere dieren en figuren. De variëteit in stijl, motieven en kwaliteit is enorm. Aan het begin van de 18^e eeuw was Imari zeer geliefd in Nederland, ze werkten statusverhogend voor de rijke bourgeoisie. De versiering op deze schotel doet direct denken aan de bekende voorstelling van de 'Parasoldames'. Een ontwerp van Cornelis Pronk dat hij in 1734 maakte voor de Verenigde Oostindische Compagnie. Hoewel er veel verschillen zijn tussen deze scène en het ontwerp van Pronk – zo lopen de dames op de schotel van links naar rechts, in plaats van rechts naar links zoals in Pronks variant het geval is – en hoewel het niet bekend is of hij andere Imari schotels heeft gezien met een dergelijke decoratie, is het verleidelijk om te veronderstellen dat hij een versiering van een geisha heeft gebruikt ter inspiratie van zijn 'Parasoldames'. De voorstelling op deze schotel is geïnspireerd op een combinatie van voorstellingen uit de 'Acht gezichten van Ômi', de *Ômi hakkei no uchi*. De afbeeldingen vinden hun oorsprong in de Chinese dichtkunst en werden later vertaald in Chinese maar ook in Japanse schilderijen. Het was een van de eerste thema's dat door Japanse prentkunstenaars werd gebruikt. Zij combineerden deze met beroemde locaties, in dit geval het Biwameer in de provincie Ômi.

Een opvallende overeenkomst vertonen de twee blauwwitte schotels (afb. 3 en 4). Beide zijn ook bekend in een bontgekleurde Imari variant. De gelijkenis zit hem in de randdecoratie die bestaat uit krullende bladranken waar al dan niet vogels op prijken. De een is op het plat voorzien van een bloemen-vaas, de ander is bestemd als wapenschotel met een nog aan te brengen

Afbeelding 5
Jeneverkruik, Imari-
porselein, h. 38 cm.,
Japan, tweede helft
18e eeuw, Rijksmuseum
Amsterdam,
AK-NM-9538

Afbeelding 6 (rechts)
Jeneverkruik, porselein
in onderglazuur blauw,
h. 35 cm., Japan, tweede
helft 18e eeuw, Rijks-
museum Amsterdam,
AK-NM-9536

familiewapen. Vermoedelijk, maar niet zeker, schilderde de porseleinschilder van tevoren de randdecoratie en besloot de koper pas later wat hij op het plat wilde hebben. Pas daarna werd de schotel geglazuurd en afgebakken. Schotels met een schild bestemd voor een familiewapen werden verscheept naar Nederland waar ze door een Delftse emailleur werden voorzien van een familiewapen in bovenglazuur emailkleuren.

Twee andere opmerkelijke stukken zijn de zogenoemde 'spirit-kegs' die bedoeld zijn om sterke drank uit te schenken (afb. 5 en 6). De een is in de vorm van een geisha zittend op een kar, de ander ziet er uit als een dronken Europeaan. De hoofden zitten los van het lichaam, door de opening kon het vat met drank worden gevuld dat via een gat of kraantje aan de voorzijde werd uitgeschonken. Van de geisha is geen enkel ander exemplaar bekend. De op vaten zittende dronkemansfiguren waren erg populair in Nederland en andere Europese landen. Vanaf het begin van de 18e eeuw werden er in Delft soortgelijke plastieken gemaakt in onderglazuur blauw of met een polychrome beschildering. De Japanse pottenbakkers maakten op hun beurt de Delftse varianten na. In Europa beschouwde men dit soort plastieken als een exotische curiositeit.

Beide modellen bevonden zich in de collectie van Jan Pieter Six (1824-1899). Zijn verzameling werd door hem in 1891 verkocht aan de staat om uiteindelijk in 1924 in het Rijksmuseum terecht te komen.

Afbeelding 7
Schrijfset, Kakiemon-
porselein, h. 5,7 cm.
(beide onderdelen),
Japan, 1680-1750,
Groninger Museum,
NAP-4

Ook is er een complete schrijfset in de collectie, beschilderd in *Kakiemon*-stijl (afb. 7). De set bestaat uit een *inctkooker* of inktthouder met deksel. In de hoeken bevinden zich openingen waarin een veer gezet kan worden. Het andere onderdeel is een rechthoekige zandstrooier met gaatjes aan de bovenzijde. In het Westen gebruikte men veren om mee te schrijven, de inkt werd gedroogd door er fijn zand over te strooien. Deze luxueuze porseleinen schrijfset zal gebaseerd zijn op een metalen of aardewerken voorbeeld. In het gat van de inktthouder kon een tinnen of glazen bakje geplaatst worden met inkt. Opmerkelijk is dat dergelijke schrijfsets alleen bestaan in Japans porselein; er is geen enkel Chinees exemplaar bekend. Ze zijn altijd uitgevoerd in het *Kakiemon*-palet, Imari of onderglazuur blauw. Complete schrijfsets zijn zeer zeldzaam.¹

Deze en nog vele andere voorwerpen zijn tot 20 januari 2008 te zien in de tentoonstelling 'Japan' in het Groninger Museum.

Noot

1. De informatie in dit artikel is afkomstig uit: Christiaan Jörg, *Fine & Curious, Japanese Export Porcelain in Dutch Collections*, Amsterdam, 2003.

Afbeelding 1
 Kasivisvesvara tempel, Lakkundi. Eclectische stijl:
 Zuid-Indiase bovenbouw en miniatuurafbeeldingen van
 tempeltorens in Noord-Indiase stijl afgebeeld boven de
 nissen. Foto: Gerard Foekema.